

تقویت اخلاق در فضای مجازی

مریم السادات سادات شریفی*

چکیده

رعایت مسائل اخلاقی در هر زمان ضروری می باشد، ولی در عصر حاضر با ظهور اینترنت و گسترش فناوری اطلاعات، در کنار تسهیل زندگی بشری و ارتقاء سطح دانش، انسان ها با مشکلات و مفاسد زیادی روبرو هستند. گسترش مفاسد دینی، اخلاقی، فرهنگی با حجم و سرعت بسیار بیشتر نسبت به گذشته، رعایت یک سری اصول و بایدها و نبایدهای اخلاقی را مبرم می کند. زیرا تنها راه عملی اصلاح جوامع بشری و نجات آنان از مشکلات و مفاسد فردی و اجتماعی در پرتو ترویج اخلاق به معنای واقعی تحقق می یابد. برای این منظور باید با جهت دهی اخلاقی به فعالیت های مجازی کاربران و تقویت اخلاق در فضای سایبری شرایطی را فراهم آورد که هم از جنبه های مثبت و ثمرات فناوری اطلاعات سود جست و هم بشریت را از مفاسد و آسیب های آن نجات داد.

برای تقویت اخلاق در فضای مجازی راهکارهای مختلفی وجود دارد؛ از جمله آموزش دادن به کاربران و سایر نهادهایی که مرتبط با فضای مجازی هستند، ایجاد محتوای مناسب برای جذب کاربران به سوی محتواهای اخلاقی، نظارت والدین و نهادهای قانونی، اشاعه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و خصوصا در فضای مجازی و مشارکت ملی و بین المللی در اخلاقی سازی محتواهای فضای مجازی.

کلید واژه: اخلاق، فضای مجازی، اینترنت، سایبر، راهکارها.

* سطح ۲ حوزه علمیه حضرت حکیمه سپاهانشهر

فضای مجازی بخش لاینفک و گریزناپذیر دنیای معاصر است. دستاوردهای رسانه و فضای سایبری در پیشرفت و ترقی دانش بشر وصف ناپذیر است. با این وجود، به رغم تسهیلاتی که برای زندگی بشر به ارمغان آورده است، ذاتاً آسیب‌هایی نیز همراه داشته که شیرینی پیشرفت‌ها و راحتی‌ها را در کام بسیاری از سیاست‌گذاران و کاربران عمومی این تکنولوژی تلخ کرده است. فناوری‌ها با سرعت بسیار بالا روبه افزایش هستند، بدون اینکه کاربران آمادگی مناسب و ادب خاص بهره‌گیری از فضای مجازی را بیابند. جرائم جدید، بزهکاری‌ها، ناامنی‌ها و مسائل اخلاقی فراوانی که امروزه افراد با آن درگیرند، بخشی از این تلخکامی‌هاست.

فضای مجازی به عنوان یک قدرت نرم فوق‌العاده، تأثیر گسترده‌ای در عرصه‌های مختلف زندگی از جمله فرهنگ، سیاست، اقتصاد، سبک زندگی، ایمان، اعتقادات دینی و اخلاقیات می‌گذارد. بنابراین ضروری است برنامه‌ریزی دقیق و مناسبی صورت گیرد تا امنیت اخلاقی جامعه حفظ شود. همانطور که زندگی انسانی با اخلاق گره خورده و اخلاق در تمام شئون زندگی افراد جامعه ساری و جاری است، فضای مجازی هم طبعاً باید با اخلاق عجین باشد. بلکه می‌توان گفت در عصر حاضر رعایت اخلاق اهمیت بیشتری یافته است.

ارتباط مستمر کاربران با فضای مجازی غیر قابل اجتناب است. ولی موضوع اصلی این است که در چنین عرصه‌ای که لغزشگاه زیاد است، باید زمینه‌ی استفاده‌ی صحیح فراهم شود؛ نه آنکه فضای مجازی به صورت رها و غیر قابل کنترل باشد. اما متأسفانه با اینکه کشورهای دیگر برای حفاظت از فرهنگ خود در استفاده از فضای مجازی چارچوب‌هایی قرار می‌دهند، در کشور ما چارچوب و ضابطه‌ی معینی برای استفاده دینی و اخلاقی از فضای مجازی و حفاظت از فرهنگ والای اسلامی وجود ندارد. بلکه برعکس کاربران ناآگاه و خصوصاً کودکان و

نوجوانان قربانیان اصلی محتواهای فاسدی هستند که در این فضا به راحتی در دسترس می باشد. بدین منظور در این مقاله سعی شده راهکارهای تقویت اخلاق در فضای مجازی بررسی شود.

کتاب های زیادی در رابطه با اخلاق نگاشته شده است. ولی کتب اخلاقی با محوریت فضای مجازی کم می باشد. با این وجود بدلیل اهمیت فوق العاده موضوع در عصر حاضر مقالات، سخنرانی ها و نشست های بسیاری برای بهبود اخلاق در فضای مجازی قابل استفاده می باشد که در این مقاله از آنها استفاده شده است. روش گردآوری مقاله حاضر کیفی و کتابخانه ای می باشد.

۱. اهمیت بررسی اخلاق در فضای مجازی

فطرت آدمی کمال خواه و خداجوست. از همین رو انسان می کوشد تا خود را به سوی تکامل ببرد و استعدادهایش را به رشد برساند. در این جا است که نقش بزرگ انبیای الهی و امامان معصوم علیه السلام مشخص می شود. آنان با تذکراتی به موقع و اندازها و بشارت های خود رابطه انسان را با خدا، مردم و حتی ارتباط او را با همه هستی مشخص می کنند و هدف های عالی را به یاد می آورند. این تذکرها و اندرزها و تبشیرها همان است که آن را اخلاق می نامیم. (مظاهری، ۱۳۸۷، ص ۷)

اصولا زمانی انسان شایسته نام انسان است که دارای اخلاق انسانی باشد و در غیر این صورت حیوان خطرناکی است که با استفاده از هوش سرشار انسانی همه چیز را ویران می کند و به آتش می کشد. او ممکن است به ظاهر متمدن باشد ولی در این حال حیوان خوش علفی است، که نه حلال را می شناسد و نه حرام را. نه فرقی میان ظلم و عدالت قائل است و نه تفاوتی میان ظالم و مظلوم. (مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۱۷)

اساسا همه پیامبران برای این مبعوث شدند تا رفتارها و کردارهای مردم را تصحیح کنند و آنان را به اخلاق نیکو برانگیزانند و پیامبر ما صلی الله علیه و آله آخرین آنها بود که برای تکامل چنین اخلاقی مبعوث شد چنان که خود ایشان می فرماید: «انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق؛ من بر انگيخته شدم تا مکارم اخلاق را تکامل بخشم». (مظاهری، همان، صص ۷-۸).

در قرآن کریم نیز مهم ترین وظایف و اهداف انبیای الهی، توجه به امر تزکیه و اصلاح نفوس بشری دانسته شده است: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ

لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ؛ او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده، رسولی از خودشان برانگیخت، تا آیاتش را بر آنها بخواند و آنها را پاکیزه کند و کتاب و حکمت بیاموزد، هر چند پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند» (جمعه، ۲)

برترین وصف ستایش آمیز قرآن مجید نیز از اخلاق پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی الله علیه وآله) بوده است؛ آن جا که خدای متعال خطاب به ایشان می فرماید: «إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قلم، ۴)

با توجه به تأکیدهای فراوان قرآن و روایات بر تزکیه و تهذیب نفس، اهمیت پرداختن به مسائل اخلاقی بر کسی پوشیده نیست؛ زیرا اصلاح انسان ها و جوامع بشری، و نجات آنان از مشکلات و معضلات و مفسد فردی و اجتماعی، در پرتو ترویج اخلاق به معنای واقعی تحقق خواهد یافت. از دوران گذشته ی حیات بشری به دست می آید که تأثیر اخلاق در رشد و تعالی و بالندگی ملت ها، بیش از عقاید و احکام بوده است. زمانی که زمینه های فساد اخلاقی به وجود می آید سقوط و اضمحلال ملت ها، یک امر قطعی و ضروری خواهد بود. نمونه ی بارز آن، تمدن اندلس است که در اثر انحراف اخلاقی به بدترین و فجیع ترین صورت به اضمحلال کشیده شد. (رضا رضانی، نسخه الکترونیکی)

مسائل اخلاقی در هر زمان از اهمیت فوق العاده ای برخوردار بوده، ولی در عصر و زمان حاضر به چند دلیل اهمیت ویژه ای یافته است:

- اولاً عوامل و انگیزه های فساد و انحراف در عصر حاضر از هر زمانی بیشتر است و اگر در گذشته برای تهیه مقدمات بسیاری از مفسد اخلاقی هزینه و زحمت زیادی لازم بود، هم اکنون به سبب پیشرفت صنایع بشری همه چیز در دسترس همه کس قرار گرفته است.

• ثانیاً آنچه در گذشته بطور محدود انجام می‌گرفت در عصر حاضر به صورت نامحدود انجام می‌گیرد. در پی ظهور اینترنت هرگونه اطلاعات مضر در اختیار تمام مردم دنیا قرار می‌گیرد، مفسد اخلاقی بسیار گسترش پیدا کرده و مرزها را در هم شکسته و تا اقصا نقاط جهان پیش می‌رود تا آنجا که صدای بنیانگذاران مفسد اخلاقی نیز درآمده است.

• ثالثاً همان گونه که علوم و دانشهای مفید و سازنده گسترش فوق‌العاده‌ای پیدا کرده، علوم شیطانی و راهکارهای وصول به مسائل غیرانسانی و غیراخلاقی نیز به مراتب گسترده‌تر از سابق شده است. به گونه‌ای که به دارندگان فساد اخلاق اجازه می‌دهد از طرق مرموزتر و پیچیده‌تر و گاه ساده‌تر و آسانتر به مقصود خود برسند.

در چنین شرایطی توجه به مسائل اخلاقی و علم اخلاق از هر زمانی ضروری‌تر به نظر می‌رسد و هرگاه نسبت به آن کوتاهی شود فاجعه یا فاجعه‌هایی در انتظار است. (مکارم شیرازی، همان، ص ۱۵)

با ظهور اینترنت و گسترش فناوری اطلاعات نیاز به اخلاق بیش از پیش می‌باشد. زیرا گسترش فضای مجازی در جامعه موجب شده در کنار تسهیل زندگی بشری و ارتقاء سطح دانش، کاربران اینترنت و خصوصاً جوانان با آسیب‌ها و چالش‌هایی نیز روبرو شوند. فناوری‌ها با سرعت بسیار بالا روبه افزایش هستند، بدون اینکه کاربران آمادگی مناسب و ادب خاص بهره‌گیری از فضای مجازی را بیابند. انجام جرایم در فضای مجازی به مراتب آسان‌تر از فضای فیزیکی است زیرا در بسیاری از مواقع هویت افراد نامشخص است. در نتیجه اگر نیروی درونی اخلاق انسانها را از کارهای غیر اخلاقی در این فضای مجازی باز ندارد، مانع و بازدارنده‌ی محکم دیگری برای این امر وجود ندارد. در اینجا است که اهمیت اخلاق در چنین فضایی بروز می‌کند.

در عصر فناوری اطلاعات و گسترش استفاده از فضای مجازی، مسائل مختلف و فعالیت های جدیدی مطرح می - شود که جواز آن مورد سؤال است. به عبارت دیگر در اینکه این فعالیت اخلاقی است یا غیر اخلاقی بین طیف های مختلف مردم اختلاف است. بسته به نوع بینش هر فرد نسبت به اخلاق، قضاوت اخلاقی یا غیر اخلاقی بودن آن فعالیت نیز تفاوت می کند. متفکران و دانشمندان از جهات مختلف درباره اخلاق نظر داده اند که یکی از مهمترین آنها بحث درباره جاودانگی یا عدم جاودانگی اخلاق است که با بحث حاضر نیز ارتباط دارد. نوع پاسخ به این سؤال، چگونگی نگرش فرد را به اخلاق رقم می زند و در تار و پود پژوهش های اخلاقی تأثیری جدی می گذارد.

(دیلمی، آذربایجانی، ۱۳۸۶، صص ۲۵-۲۶)

اسلام نسبت را رد می کند و نظریه اطلاق را می پذیرد؛ یعنی اخلاق مطلق، جاودانه و دائمی است. به عبارت دیگر آنچه در شمار فضایل است، در هر مکان و زمان، چه فضای حقیقی چه مجازی فضیلت محسوب می شود و نیز آنچه قبیح است پیوسته قبیح خواهد بود و ابدًا دستخوش دگرگونی نمی گردد. (مظاهری، جلد ۱، صص ۳۰-۳۱)

۲. راهکارهای تقویت اخلاق در فضای مجازی

فضای مجازی به عنوان یک قدرت نرم فوق‌العاده، تأثیر گسترده‌ای در عرصه‌های مختلف زندگی از جمله فرهنگ، سیاست، اقتصاد، سبک زندگی، ایمان، اعتقادات دینی و اخلاقیات می‌گذارد. بنابراین ضروری است برنامه ریزی دقیق و مناسبی صورت گیرد تا امنیت اخلاقی جامعه حفظ شود. با توجه به گستردگی فضای مجازی و سرعت روزافزون تحولات در این عرصه، ارتباط مستمر جوانان با فضای مجازی غیر قابل اجتناب است و کسی نیز با این امر مخالفی ندارد. ولی موضوع اصلی این است که در چنین عرصه‌ای که لغزشگاه زیاد است، باید زمینه‌ی استفاده‌ی صحیح فراهم شود؛ نه آنکه فضای مجازی به صورت رها و غیر قابل کنترل باشد. سؤالی که مطرح است این است که چرا هنگامی که کشورهای دیگر برای حفاظت از فرهنگ خود در استفاده از فضای مجازی چارچوب‌هایی قرار می‌دهند، ما فضای مجازی را رها کرده‌ایم؟ (مقام معظم رهبری در جمع معلمان و فرهنگیان، ۱۳۹۵/۰۲/۱۳؛ در دیدار با رئیس و اعضای شورای عالی فضای مجازی ۱۳۹۴/۰۶/۱۶).

فضای مجازی باعث شده است تا شرایط دشوار اخلاقی جدیدی ایجاد شود که در آن مجموعه‌ای از علایق در مقابل مجموعه‌ای دیگر قرار گیرند. از این رو باید علاوه بر قوانین و مقررات، فناوری‌های جدید و اصول اخلاقی برای حمایت از حریم خصوصی کاربرد این فضا ایجاد گردد. (ملکان، ۱۳۸۹، ص ۵۲) بنابراین ضروری است به دنبال راهکارهایی باشیم که اخلاق را در این فضای مجازی تقویت کرده و بهبود می‌دهد. راهکارهای زیر برای تقویت اخلاق در فضای مجازی پیشنهاد می‌شود:

۱- آموزش کاربران قبل از ورود به فضای مجازی

به هر اندازه میزان آگاهی در بین مرتبطان با فضای سایبر بیشتر شود اخلاقی سازی این فضا با موانع کمتری روبه‌رو می‌شود. این آگاهی بخشی و آموزش بایستی با بهره‌گیری از روش‌های مناسب و ابزارهای صحیح درباره چند گروه و در زمینه‌های مختلف انجام پذیرد.

• گروه‌های مختلف تحت آموزش

○ کاربران:

کاربران ناآگاه، بی اطلاع، یا ساده و خوش خیال، بهترین طعمه‌ها، اهداف و قربانیان افرادی هستند که اخلاق را در فضای سایبر نادیده می‌گیرند. از این رو آگاهی بخشی مداوم به افرادی که در صدد ورود به فضای سایبر هستند یکی از بهترین راه‌های برطرف ساختن موانع اخلاقی سازی فضای سایبر است. این آگاهی‌ها و آموزش‌ها می‌تواند درباره مخاطرات و خطرات گوناگون و متنوعی باشد که بر سر راه کاربران قرار دارد. در آموزه‌های قرآنی نیز به انسان‌ها سفارش شده که در غذای خویش تامل و دقت داشته باشند. «فلینظر الانسان الی طعامه» (سوره عبس، آیه ۲۴).. با توسع معنایی در واژه «طعام» و شمول آن به غذای روح و جسم، می‌توان گفت هر یک از کاربران اینترنت لازم است توجه کنند خوراک فکری و روحی‌ای که در هر یک از بخش‌های فضای مجازی به آنها عرضه می‌شود آیا از نظر اخلاقی سالم هست یا خیر. تقویت این روحیه «خود - غربالگری» در افراد می‌تواند مانع درافتادن آنها به دره هولناک امور غیر اخلاقی شود. از آن جا که بخش عمده‌ای از کاربران، و در نتیجه قربانیان اخلاق ستیزی فضای سایبر را نوجوانان و جوانان تشکیل می‌دهند آگاهی والدین آنها از ابعاد مثبت و منفی و منافع و مضار بهره‌گیری از فضای

سایبر، همچنین آگاهی شان درباره چگونگی برخورد با فرزندان در این زمینه، می تواند جلوی بسیاری از مشکلات اخلاقی فراروی فرزندان را بگیرد. (رحمتی، ۱۳۹۲، راهکارهای اخلاقی تر شدن فضای مجازی)

○ تولید کنندگان و توزیع کنندگان نرم افزار و سخت افزار

دانش افزایی اخلاقی کسانی که در حرفه های مرتبط با فضای سایبر قرار دارند می تواند باعث آگاهی این افراد از وظایف اخلاقی خود و دوری از نقض اصول اخلاق کاری شان می شود. (رحمتی، ۱۳۹۲، همان)

○ افراد، نهادها و سازمان های ناظر و مرتبط

به طور معمول در هر جامعه ای با توجه به هنجارها و ضوابط قانونی یا عرفی و شرعی آن جامعه افراد و نهادهایی هستند که وظیفه نظارت بر فضای سایبر و ممانعت از نقض حقوق شهروندان در این فضا را دارند. از این رو لازم است این افراد یا سازمان ها آموزش ها و آگاهی های لازم را کسب کنند تا بتوانند وظایف خود را به نحو احسن و بدون داشتن هر گونه تبعاتی ایفا نمایند. (رحمتی، ۱۳۹۲، همان)

● زمینه های مختلف آموزشی

○ آموزش دینی کاربران

یکی از کارآمدترین راه ها برای مقابله با نکات منفی فناوری اطلاعات در فضای مجازی تربیت افراد براساس اخلاق اسلامی و دینی است که افراد از درون کنترل می شوند. یعنی التزام قلبی پیدا می کنند که به طرف کارها یا

موارد ناشایست نروند. (امامی، مقاله سازمان تبلیغات اسلامی، <http://www.ido.ir>)

○ آموزش فرهنگ استفاده از اینترنت

اینترنت در جامعه ما هنوز به دلیل تأخیر فرهنگی و نبود سواد کافی اینترنتی میان کاربران، کارکردهای اصلی و مهم خود را به دست نیاورده است. در این میان، وظیفه نخبگان و آگاهان به اینترنت و دل سوزان فرهنگ اسلامی و انقلاب این است که به کمک نشریه ها و تألیف و ترجمه کتاب های کارآمد و به روز در این راه، چگونگی استفاده درست از این فضا را آموزش دهند و کاربران را با سایت های سودمند و آموزنده و کارکردهای مثبت این پدیده ارتباطی آشنا سازند. (رضاییان، ۱۳۸۶، شماره ۲۵، همان)

○ آموزش تدابیر صحیح استفاده از اینترنت

یکی از راهکارهای تقویت اخلاق بین کاربران فضای مجازی آموزش تدابیر کاربری صحیح می باشد یعنی ایجاد حس مسئولیت پذیری بابت انتخاب گزینه های سالم به هنگام استفاده از اینترنت، به عبارتی کودکان یاد میگیرند در برابر مسائل مختلفی که ممکن است در فضای سایبر تجربه کنند گزینه های شایسته ای داشته باشند. به این ترتیب با مهارت های استفاده صحیح از اینترنت آشنا می شوند. (امامی، همان)

البته اگر قرار است این خط مشی ها مؤثر واقع شوند، باید برای موارد نقض عمدی، واکنش یا ضمانت اجراهای متناسب اعمال کرد؛ مانند عدم اجازه استفاده از اینترنت، تماس با والدین. اگر موارد نقض به مدرسه مربوط می-شود، حبس دانش آموز و اگر به منزل مربوط می شود، حبس در منزل. اما باید از موارد نقض غیرعمدی و تصادفی نیز به عنوان فرصتی برای آموزش کاربران در خصوص نحوه اجتناب آنها از مواجهه آتی با این گونه مسائل، نحوه برچیدن آنها از روی صفحه نمایش و در صورت لزوم، گزارش به ارائه دهندگان خدمات اینترنتی بهره برداری کرد. (جلالی فراهانی، باقری اصل، ۱۳۸۷، همان)

○ بهره گیری از آموزه های دینی:

بسیاری از اصول و قواعد موجود در اندیشه اسلامی را می توان برای رفع یا کاهش موانع اخلاقی شدن مورد استفاده قرار داد. از جمله دستورات اخلاقی می توان به این موارد اشاره کرد: حرمت دروغ گویی و لزوم صداقت در گفتار و کردار، لزوم وفای به عهد، حرمت تفتین و بدگویی و فحش و ناسزا، حرمت اشاعه فحشا، لزوم حفظ کرامت آدمی و پرهیز از هر کاری که به آن خدشه وارد می کند، لزوم رعایت عفاف و پاکدامنی، و لزوم مراعات حق الله و حق الناس. برخی از قواعد فقهی نیز که برای به سازی اخلاقی فضای سایبر نیز کاربرد دارند از این قرارند: حرمت غش در معامله و تدلیس ماشطه، قاعده لاضرر و لاضرار، بطلان معامله غرری، حرمت تصرف در اموال دیگران بدون اجازه آنها، حرمت دزدی، تسلط مردم بر اموال خود، حرمت کم فروشی، و لزوم حفظ احترام دماء و فروج و أعراض. (رحمتی، ۱۳۹۲، همان)

۲- تولید محتوای اخلاقی مناسب و جذاب و دشوار کردن دسترسی به محتواهای غیر اخلاقی

امروزه با ورود به عصر دانایی محور، اهمیت تولید محتوا به ویژه، در فضای مجازی بسیار پررنگ شده است. در حال حاضر بحث تولید محتوا جدای از بعد علمی آن، در مفاهیمی چون امنیت ملی و تأثیرگذاری بر مؤلفه های قدرت نیز بازنمایی می شود و دولت ها تلاش وافر دارند تا سهم بیشتری از تولید محتوا را در فضای وب از آن خود کنند. این در حالی است که سهم ایران در تولید محتوا در جامعه اطلاعاتی، بسیار ناچیز بوده و عموم کاربران به دانلود بیشتر از آپلود بها می دهند. (نشست تخصصی چالش های تولید محتوا در جامعه ی اطلاعاتی، شماره ۹۹، ص ۲۲۱)

در واقع یکی از علل مهم گرایش کاربران و خصوصاً جوانان به مفاصد اخلاقی در فضای مجازی، در دسترس بودن محتواهای فاسد و غیر اخلاقی است که برای بسیاری از کاربران جذاب است. متأسفانه محتوای دینی و اخلاقی جذاب

که متناسب با فرهنگ اسلامی جامعه است چندان به وجود نیامده است. برای تقویت اخلاق کاربران لازم است تمام دست اندر کاران فناوری اطلاعات برای تولید محتوای اسلامی و اخلاقی جذاب بسیج شوند.

مهار فضای مجازی از طریق تولید محتوای منطبق بر پیکربندی جدید امکان‌پذیر است. نمی‌توان درباره تولید محتوا صحبت کرد، در حالی که هنوز با منطق قدیمی با آن برخورد می‌شود. بلکه باید خود را به منطق جدید مجهز کرد. زمانی می‌توان داشته‌های خود را به دنیای جدید منتقل کرد که این کار با استفاده از ابزارهای جدید انجام شود. ولی متأسفانه در حال حاضر بدلیل نبود نهادهای حرفه‌ای تولید محتوا در کشور چنین اتفاقی رخ نمی‌دهد. (بررسی چالش‌های محتوا در جامعه اطلاعاتی، نشست دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۲۸ بهمن ۱۳۹۳)

خطری که سیاسیون مرتکب می‌شوند این است که فکر می‌کنند با کنترل‌ها و فیلترها می‌توانند تمام مشکلات عرصه فضای مجازی را حل کنند، در حالی که به هیچ وجه این گونه نیست. اگرچه اعمال کنترل و فیلتر و در کل اقدامات سلبی ضروری می‌باشد، ولی برای حل مشکلات فضای مجازی کافی نمی‌باشد. در کل باید آنقدر محتوای فارسی در وب تولید و آپلود شود که بتوان به حجم قابل توجهی دست یافت. آن زمان می‌توان درباره منافع ملی و مسائلی مانند هویت در فضای مجازی سخن گفت. (بررسی چالش‌های محتوا در جامعه اطلاعاتی، همان)

۳- نظارت بیرونی

• نقش نظارت

در فضای مجازی هم مثل فضای حقیقی، همواره کسانی هستند که به دلایل گوناگون اخلاق را زیر پا می‌گذارند. از این رو لازم است نوعی نظارت و کنترل بیرونی هم در میان باشد. این کنترل بسته به مورد می‌تواند توسط والدین (درباره فرزندان) یا نهادهای قانونی (در مورد دیگر افراد جامعه) باشند. برخورد با ناقضان اخلاق، به ویژه در مواردی

که به امنیت جانی، مالی و آبرویی افراد یا امنیت کلی جامعه مربوط می شود، وظیفه نیروهایی است که در فضای حقیقی نیز در این زمینه‌ها مسوولیت دارند. بدیهی است که البته اینان هم در انجام وظیفه خود بایستی ضوابط قانونی، شرعی و اخلاقی را به طور جدی مراعات نمایند. (رحمتی، ۱۳۹۲، همان)

• نظارت والدین

اولین محیطی که توجه متصدیان پیشگیری رشدمدار را به خود جلب می کند، خانواده و به تبع آن والدین است. چنانچه بتوان در ابتدا توصیه‌ها و آموزه‌های لازم را به والدین منتقل و آن‌ها را با خطرات و در عین حال مزایا و مطلوبیت‌های فضای سایبر آشنا کرد، می توان امیدوار بود تا حدود زیادی اهداف این تدابیر به ثمر بنشیند. برای مثال، یک برنامه آموزشی برای والدینی که فرزندان آن‌ها با اینترنت کار می کنند، می تواند حاوی این نکات باشد:

○ ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و توانایی انتخاب گزینه‌های سالم به هنگام استفاده از اینترنت (به عبارت دیگر، نحوه استفاده صحیح از اینترنت).

○ تصمیم‌گیری به جا و مناسب درباره محتوایی که قرار است مشاهده کنند.

○ آموزش نحوه رویارویی با محتوای نامناسبی که ممکن است مشاهده کنند و کاهش عواقب آن. در واقع، در اینجا ابتدا باید به خود والدین آموزش داد تا بدانند چگونه این رهیافت‌ها را نسبت به کودکان خود اتخاذ کنند. (جلالی فراهانی، باقری اصل، ۱۳۸۷، ره آورد نور، ش ۲۴، صص ۱۰-۱۹)

البته والدین نباید در برابر مواجهه و استفاده کاربران از محتوای مجازی ناشایست برخورد تند و نادرست داشته باشند. اگر هنگام دسترسی به محتوای ناشایست توسط کاربران جوان این آموزش داده شده باشد که این گونه مسائل را به والدین گزارش کنند و کمک بخواهند، والدین یا مربیان نباید در قبال این گزارش‌ها مجازاتی برای جوان یا نوجوان

در نظر بگیرند زیرا واکنش نادرست، آثار معکوس و عواقب ناهنجاری به دنبال خواهد داشت. کاربران در خانواده یا فضای مدرسه باید بتوانند چنین مسائلی را در فضای آرام و بدون تنبیه و مجازات مطرح کنند. (امامی، مقاله سازمان تبلیغات اسلامی، همان)

• نظارت نهادهای قانونی

در همه جوامع هستند افرادی که به هیچ وجه نمی خواهند در مقابل قانون و ارزش ها تمکین کنند و نه تنها خود بلکه دیگران را هم به منجلاب می کشانند و از اینکه برای خود شریکی پیدا کنند لذت می برند. در فضای مجازی هم از این مورد مستثنی نیست. لذا نیاز به یک همکاری بین المللی دارد تا با وضع قوانین مورد قبول همگان از جرائم سایبری جلوگیری به عمل آید. برای این منظور باید قوانین مربوطه با ضمانت اجرای بالا وضع شود. (امامی، مقاله سازمان تبلیغات اسلامی، همان)

پیشنهاد می شود هزینه بد اخلاقی و ناهنجاری ها در جامعه بالا رود. منظور از این مورد این است که اولاً مسئولان و دست اندرکاران به گونه ای اینترنت در کشور را مدیریت کنند تا دسترسی به سایت ها و مطالب غیر اخلاقی به آسانی میسر نباشد و یا مستلزم صرف هزینه های بالا باشد یعنی کاربرانی که می خواهند به فضای غیر اخلاقی دست یابند مجبور باشند وقت زیادی تلف کنند، هزینه مالی بالایی بپردازند تا از سد فیلترینگ عبور نمایند یا در معرض نظارت اینترنتی باشند. (امامی، مقاله سازمان تبلیغات اسلامی، همان)

۴- امر به معروف و نهی از منکر:

بر اساس آموزه اسلامی همواره باید در جامعه افرادی باشند که دیگران را به کارهای نیک سفارش و از کارهای زشت بازدارند. طبیعتاً وجهی از این کار در زمان ما معطوف به دعوت به مراعات اخلاق و ترک رذائل اخلاقی در فضای سایبر است. البته انجام امر به معروف و نهی از منکر چه در فضای حقیقی و چه در فضای مجازی برای خود ضوابط، اصول و شرایطی دارد که بایستی مورد توجه قرار گیرد. (رحمتی، همان)

امروزه یکی از نگرانی‌ها آلودگی اخلاقی نوجوانان و جوانان از طریق ارتباطات الکترونیک و رسان‌های جمعی، خصوصاً اینترنت است. اگر سنت امر به معروف و نهی از منکر حاکم باشد، این مشکل اگر به صورت کامل از بین نرود، دست کم کاهش یافته و پیامدهای تخریبی‌اش به حداقل می‌رسد. البته فرهنگسازی امر به معروف و نهی از منکر نیازمند برنامه‌ریزی جمعی است که شروع آن از سنین کودکی افراد است. نظام‌های تربیتی و کانون‌های درگیر می‌توانند با دستور کار قراردادن تقویت روحیه امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از اهداف تربیتی، آینده‌فرزندان و جامعه را تضمین کنند. (کوشا، ۱۳۹۱، شماره دوم، ص ۱۳۸)

برای گرفتار نشدن در دام رهنان اخلاق و عقاید در فضای سایبر لازم است انسان از نظر عقیدتی و اخلاقی به صاحب‌نظران آگاه در این زمینه مراجعه کند و از نظر فنی و سخت‌افزاری نیز به خبرگان اهل فن مراجعه نماید و از مشورت آنان بهره‌گیرد. این امر وقتی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که بدانیم گرداب‌های اخلاق‌ستیزی در فضای سایبر گاه آن‌چنان ظریف، پیچیده، جذاب و غیر آشکار است که انسان تا وقتی به تبعات آن دچار نشود متوجه نمی‌شود. (رحمتی، همان)

۵- راهکارهای فردی تقویت اخلاق

• باور به حضور خداوند:

هر چند فضای سایبر گاه به اندازه ای مه آلود است که آدمی می تواند به گونه ای ناشناس در آن یکه تازی کند و حتی مرزهای اخلاق را زیر پا بگذارد، ولی انسانی که به وجود خداوند ایمان داشته باشد و خود را چه در خلوت و چه در جلوت در معرض دید او بداند دیگر نیازی به ناظران بیرونی ندارد و به گونه ای «خود-کنترل گر» خود را مقید به رعایت امور اخلاقی می داند. (رحمتی، همان)

• برجسته سازی هویت انسانی انسان:

جهت برون رفت از وادادگی در برابر فناوری به طور کلی و فناوری اطلاعات و ارتباطات به طور خاص، لازم است برای هویت یابی استقلالی انسان و تقویت اراده و اختیار و قدرت گزینش گری وی در برابر فناوری، همچنین جرات و جسارت «نه» گفتن به رذائل فضای سایبر، تلاش مداوم شود. (رحمتی، همان)

• تقویت جنبه های روانشناسی اخلاق

با توجه به اینکه ارزش های اخلاقی یک مساله درونی و روانی است و به طور فطری برای انسان جاذبه دارد لذا برقراری ارتباط بین اخلاق و جنبه روانشناختی فضای مجازی یک امر ضروری است و این امر تحقق نمی یابد مگر اینکه چهار خصلت در کاربران این فضا وجود داشته باشد: (امامی، همان)

الف) حساسیت اخلاقی که نسبت به ارزش ها بی تفاوت نباشد و به ناهنجاری ها واکنش منفی نشان دهد.

ب) قدرت تشخیص یعنی چه عملی خوب و چه عملی بد است.

ج) اخلاق اندیش یعنی همیشه ارزش های اخلاقی در اولویت باشد.

د) دارای سجایای اخلاقی که اهل عمل باشد و فقط در حد حرف نباشد. (تدوین آیین نامه اخلاقی، محمود

حمیدیان، مرکز تحقیقات مخابرات ایران، ۱۳۸۵)

۶- راهکارهای ملی و بین المللی

• اخلاقی سازی جامعه حقیقی:

فضای مجازی با فضای حقیقی در ارتباط و تاثیر متقابل است. چرا که همه مرتبطان و فعالان در عرصه فضای سایبر، در فضای حقیقی زندگی می کنند. از این رو، به هر اندازه که فضای حقیقی اخلاقی تر شود فضای مجازی هم اخلاقی تر می شود و بر عکس. از کودکی که در محیط خانواده، از کارمندی که در محیط کاری خود، از شهروندی که در محیط سیاسی و اجتماعی خود - که محیطی نسبتاً آشکار و قابل مشاهده است، شاهد یا عامل نقض اصول اخلاقی است نمی توان انتظار داشت که در فضای مجازی، که در آن امکان ناشناس ماندن بیشتر است - مقید به اخلاق باشد.

(رحمتی، همان)

• مشارکت بین المللی در اخلاقی سازی فضای مجازی

اینترنت، شبکه ای است جهانی و همه انسانها از سراسر جهان می توانند از طریق آن به تولید و توزیع محتوی پردازند. به همین جهت دغدغه های مربوط به آن، از جمله چالش های اخلاقی مرتبط با آن، هم امری است جهانی و مشترک میان همه جوامع. طبیعتاً در هر جامعه ای فرصت ها و امکاناتی برای رفع این دغدغه ها وجود دارد و تلاش هایی هم شده و می شود. به هر اندازه افراد، موسسات و نهادهای ملی یا بین المللی بتوانند در زمینه اخلاق فضای سایبر با یکدیگر همراهی، همدلی و برنامه ریزی و همکاری بیشتری داشته باشند امکان رفع یا کاستن موانع موجود بر

سر راه اخلاقی تر شدن فضای سایبر نیز بیشتر می شود. اندیشوران جامعه ما نیز به شرط جدی گرفتن این موضوع، می توانند با بهره گیری از داشته های اخلاقی، دینی و فرهنگی ما در عرصه تلاش های بین المللی برای مواجهه با چالش های اخلاقی فضای سایبر نقشی درخور ایفا نمایند و حرف های جدی برای گفتن داشته باشند. (رحمتی، همان)

نتیجه گیری

گسترش فضای مجازی در جامعه موجب شده در کنار تسهیل زندگی بشری و ارتقاء سطح دانش، کاربران اینترنت و خصوصاً جوانان با آسیب ها و چالش هایی نیز روبرو شوند. فناوری ها با سرعت بسیار بالا روبه افزایش هستند، بدون اینکه کاربران آمادگی مناسب و ادب خاص بهره گیری از فضای مجازی را بیابند. انجام جرایم در فضای مجازی به مراتب آسان تر از فضای فیزیکی است زیرا در بسیاری از مواقع هویت افراد نامشخص است. در نتیجه اگر نیروی درونی اخلاق انسانها را از کارهای غیر اخلاقی در این فضای مجازی باز ندارد، مانع و بازدارنده ی محکم دیگری برای این امر وجود ندارد.

تنها راه عملی اصلاح جوامع بشری و نجات آنان از مشکلات و مفسد فردی و اجتماعی در پرتو ترویج و تقویت اخلاق تحقق می یابد. تنها افرادی که در دنیای واقعی پایبند به اصول اخلاقی هستند در فضای مجازی هم اصول اخلاقی را رعایت خواهند کرد. از این رو مطلوب ترین راهکار تقویت اخلاق در فضای مجازی، پایبند کردن افراد در دنیای واقعی با اخلاقیات می باشد. علاوه بر این، برای تقویت اخلاق در فضای مجازی باید به کاربران و سایر نهادهایی که مرتبط با فضای مجازی هستند آموزش های لازم داده شود. همچنین ایجاد محتوای متناسب و جذاب در جذب کاربران به سوی محتواهای شرعی مفید می باشد. از دیگر راهکارهای اخلاقی کردن فضای مجازی می توان به نظارت والدین و نهادهای قانونی، اشاعه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و خصوصاً در فضای مجازی و مشارکت ملی و بین المللی در اخلاقی سازی محتواهای فضای مجازی و سایت ها می توان اشاره کرد.

منابع

*قرآن مجید

کتب:

- ۱- خانی جزنی، جمال (۱۳۸۵)، اخلاق و فناوری اطلاعات، چاپ اول، تهران: بقعه.
- ۲- دیلمی، آذربایجانی (۱۳۸۶)، اخلاق اسلامی، چاپ پنجاه و دوم، قم: دفتر نشر معارف.
- ۳- رمضان، رضا (۱۳۸۳)، اخلاق و عرفان، قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمی قم، نسخه الکترونیکی.
- ۴- مظاهری، حسین (۱۳۸۷)، اخلاق در اداره، به کوشش خالقی، محمد جواد، چاپ هفتم، قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).
- ۵- مظاهری، حسین (۱۳۸۳)، کاوشی نو در اخلاق اسلامی و شئون حکمت عملی، ترجمه حمیدرضا آژیر، چاپ دوم، تهران: ذکر.
- ۶- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵)، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).

مقالات:

- ۱- کوشا، غلام حیدر (۱۳۹۱)، اخلاق دینی و تعامل سایبری، مجله معرفت اخلاقی، ش ۱۰.

۲- رحمتی، حسینعلی (۱۳۹۲)، راهکارهای اخلاقی تر شدن فضای مجازی، مجموعه محتوای ارائه شده در گروه علمی فلسفه اخلاق مجمع عالی حکمت اسلامی.

۳- جلالی فراهانی، امیر حسین؛ باقری اصل، رضا (پاییز ۱۳۸۷)، پیشگیری اجتماعی از جرایم سایبری راهکاری اصلی برای نهادینه سازی اخلاق سایبری، ره آورد نور، ش ۲۴.

۴- رضاییان، مرضیه، (آذر ۱۳۸۶)، بایسته ها و آسیب های اخلاق اینترنتی، طوبی، شماره ۲۵.

۵- شهریار، حمید (تابستان ۱۳۸۳)، اخلاق فناوری اطلاعات، فصلنامه ره آورد نور، شماره ۷.

۶- شهریار، حمید، جوادی محسن، پیش نویس سند راهبردی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران: دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی.

سایت ها:

۱- امامی، سید محمد حسین، مقاله سازمان تبلیغات اسلامی، <http://www.ido.ir>.

۲- بررسی چالش های محتوا در جامعه اطلاعاتی، نشست دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها، بهمن

۱۳۹۳، <http://www.mehrnews.com>.

۳- مقام معظم رهبری در جمع معلمان و فرهنگیان، ۱۳/۰۲/۱۳۹۵؛ در دیدار با رئیس و اعضای شورای

عالی فضای مجازی ۱۶/۰۶/۱۳۹۴.

۴- متولی امامی، سید محمد حسین؛ اخلاق در فضای مجازی، <http://sayedemami.blogfa.com>